

BAKONYI PÁL:

TESTTAPASZTALAT ÉS VILÁGPROBLÉMA A KÉSEI HUSSERLNÉL

Edmund Husserl vizsgálódásai irányadónak tűnnek a fenomenológiai mozgalom emberi testtapasztalatról szóló elméletei számára. A kinesztetikus aktivitás és a tapintási élmény részletes elemzése és ezek máig tartó recepciója kiváló példái annak, hogy Husserl radikálisan következetes vizsgálódásai a testről szóló új diskurzus lehetőségét teremtették meg.¹

Jelen értekezésben a test husserli fenomenológiájának néhány alapvonalát kívánom megvizsgálni, mégpedig azok alapján a szövegek alapján, amelyekben a fenomenológiai elemzések a környező világ és a testi fungálás korrespondenciáját teszik láthatóvá. Talán triviálisnak tűnik arról beszélni, hogy testünk révén tárul fel számunkra az érzékelhető környező világ – annál kevésbé triviális feladatra vállalkozunk, ha részletekbe menően akarjuk kifejteni ezt a korrespondenciát vagy korrelációt, vagyis ha azt próbáljuk meg feltárni, hogy testi élményeink vagy testünk aktivitása és passzivitása, vagy egyes testi fenomének, például „ösztönös-expanzív” jelenségek miként járulnak hozzá a környező világ tapasztalatához.

Első lépésben annak a kérdésnek kell figyelmet szentelnünk, ami értelmezésem szerint a husserli testprobléma elméleti kontextusát alkotja, mégpedig a világ fenomenológiai problémájának. Ezt követően a testtapasztalat fenomenológiai leírásának és értelmezésének néhány alapvető problémáját vesszük szemügyre.

A fenomenológiai világproblémához

Első pillantásra problematikusnak tűnik, ha azt állítjuk, hogy a husserli fenomenológia egyik alapvető témája a világ filozófiai fogalmának kidolgozása lenne. A „vissza a dolgokhoz” követelményben összefoglalható elméleti és kutatási program, a tapasztalat és

¹ A következőkben többször idézem majd Thomas Fuchs és Bernhard Waldenfels műveit. (Fuchs 2000, Waldenfels 2000.) Fuchs szerint a saját test dinamizmusa és expanzív jellege a tértapasztalat rétegeit alapozza meg. Testünk tapasztalata alapvetően tértapasztalatként értelmezhető. Waldenfels számára a saját test tapasztalata egyúttal a világ és a másik ember tapasztalatát is jelenti. Waldenfels a rezponzív testiség elméletével fejezi ki a testtapasztalat mindig a 'másikra' irányuló jellegét, illetve azt, hogy eredendő, tudati aktivitást megelőző testi kommunikáció zajlik a környező, észlelhető világgal és a másik emberrel egyaránt.

értelemadás szemléleti anyagához történő visszatérés kizárja az olyan tisztázatlan, túlterhelt fogalmak alkalmazását, mint amilyenek a „világ” fogalma látszik. Elvégre problematikusnak tűnik meghatározni már azt is, hogy mit érthetünk a „világ” terminus alatt. Husserl esetleg visszatérne valamiféle kozmosz-fogalomhoz, vagy az adottságok pusztá totalitását jelentené szövegeiben a „világ”? Továbbá, azokban a vizsgálódásokban, ahol Husserl a fenomenológia módszertani lépéseit tárgyalja, több alkalommal találkozhatunk a „világtagadás” retorikájával, vagyis olyan kifejezésekkel, amelyek azt sugallják, hogy a fenomenológiai beállítódás megteremtése a világra irányuló kérdés kizárásával jár együtt. Úgy tűnik, hogy a természetes és reális világ filozófiai interpretációja vagy az emberi világban-lét nem témája Husserl fenomenológiájának, és a fenomenológia olyan internalista programmal azonos, melynek egyedüli elméleti gondja immanens tudati aktusok leírása lenne, illetve ideális tárgyiságok tudati konstitúciójának feltárása.

Ám úgy vélem, az epokhé filozófiai módszere éppenséggel a világ túlterhelt vagy metafizikai kontextusban elgondolt fogalmának újrafogalmazását teszi lehetővé, így a fenomenológiai vizsgálódások által egy új filozófiai világfogalom alapvonalai bontakozhatnak ki előttünk, melynek pilléreit tapasztaló életünk különböző rétegei alkotják. Husserl egy 1912-ből származó eddig publikálatlan szövegében arról ír, hogy a világ értelmére irányuló fenomenológiai tisztázó-munka célja egy olyan filozófiai világfogalom megalkotása, ami tisztán fenomenológiai, és az előzetes adottságoknak fenomenológiai elemzésén alapul.² A husserli világproblémáról született újabb elemzések kiemelik annak fontosságát, hogy Husserl a „*Logikai Vizsgálódások*” utáni időszakból, mintegy 1905-től foglalkozott intenzívebben a világproblémával, miután alaposan tanulmányozta Richard Avenarius írásait.³ Husserl kései korszakában vált teljesebbé a világprobléma fenomenológiai tárgyalása az életvilág koncepciójának formájában: a természetes élet világa nem csak a fenomenológiai munka kiindulópontját jelenti, hanem feladatként merül fel a világtapasztalat, a világtapasztaló élet során felbukkanó adottságok statikus és genetikus, ontológiai és konstitutív elemzése is.

² Sowa 2008, XXXIX. o.

³ Sowa, 2008., Bermes 2004. Christian Bermes elemzését követve a husserli világprobléma mélyebb megértésének érdekében tanácsos figyelmet szentelnünk a husserli fenomenológiai elmélettörténeti kontextusának, illetve a korabeli filozófiai világfogalmaknak. A hangsúly a direkt, tárgyi irányultságú kérdésfeltevésről áttevődik azokra a szubjektív beállítódásokra, világszemléletekre, amelyekben a szubjektum világ-viszonya, világ-igénye jelentkezik. A világ nem a metafizika témájaként jelenik meg, nem az emberi tapasztalattól és élettől független kozmológia tárgyaként, hanem a különböző emberi tapasztalati dimenziók – kultúra, szellem, történetiség, generativitás – korrelátumaként. A világ problémáját a „körülöttünk levő világ”, a „környezet”, a „környező világ”, „az élet világa”, az „emberi világ”, „az ember világra nyitottságának” antropológiai faktumán keresztül tárgyalhatjuk. Vö.: Bermes 2004, 15. o. sk, 148.o.

A fenomenológiai módszer belső elemeinek alaposabb vizsgálata teheti tehát világossá azt, hogy az epokhé végrehajtása nem negáció jellegű lépés; a fenomenológiai beállítódással megvalósuló tartózkodás egy meghatározott spontán-naiv világértelmezést, a természetes beállítódással együtt járó léthitet és világhitet függeszti fel, ám nem tagadja vagy semlegesíti ezt a természetes magatartásmódot, sem annak korrelátumát, hanem azt a lehetőséget teremti meg, hogy a világ- és valósághitet, illetve konstitúciójuk módját filozófiai reflexió tárgyává tegyék. Az epokhé sokkal inkább a tartózkodás, a be-nem-avatkozás képeivel írható le.⁴ A fenomenológiai beállítódás az egyetemes léttételezés tézisének ideiglenesen nem engedi érvényesülni, de nem tagadólag viszonyul hozzá, nem fordítja át negációjába. A fenomenológus e lépés által nem foglal tehát állást a megjelenő adottságok létével és nem-létével kapcsolatban. Husserl már az epokhé és redukció első szisztematikus átgondolása során arra figyelmeztet, hogy a fenomenológiai epokhé módszere nem azonos sem az univerzális kételykísérlettel, mint univerzális negáció-kísérlettel, sem a világ létének tagadásával.⁵ Másfelől az epokhé és redukciók révén a fenomenológus ítéletei nem direkt módon vonatkoznak tárgyukra, hanem azokat az adódásmódokat teszik láthatóvá, melyekben az egyes tárgyiságok értelmet nyernek a tapasztaló-felfogó tudati élet számára.⁶

Husserl több helyen teszi világossá azt, hogy a fenomenológia több rétegben vizsgálja ezt az értelemadó-konstitúciós teljesítményt, és a világproblémával kapcsolatban is láthatjuk a fenomenológiai munka rétegződését. Az 1920-as éveket követően és a genetikus fenomenológia módszerének alkalmazásával a konstitutív vizsgálódások kiterjednek a passzív, pre-predikatív teljesítményekre is.⁷ A világ vagy életvilág fenomenológiájának legátfogóbb, úgyszólván legfelsőbb rétegét az eidetikus fenomenológiai vizsgálódások jelentik.⁸ A szubjektumokra és szubjektum-közösségekre relatív plurális életvilágok vagy környező világok mellett Husserl az összes lehetséges és elgondolható világ általános, invariáns szerkezetének eidetikus vizsgálatát is feladatként határozta meg. Ez a világfogalom a faktikus világ adottságaitól független, nem-empirikus, a priori tudomány programját fejezi

⁴ Az epokhé értelmezéséhez ld. Wang 2004. Husserl utolsó asszisztense, Eugen Fink vélte úgy, hogy alapvető problémát jelent az epokhé motivációjának feltárása. Ám ez a motiváció nem eshet egybe a világ létére irányuló szkeptikus magatartással. Ha a tapasztalat rendjének megbomlása után azt mondom, hogy „a világ látszat”, „semmi sem az, aminek látszik”, nem a fenomenológiai beállítódást valósítom meg. A fenomenológia annyiban radikálisabb a szkeptikus magatartásnál, hogy ez is egy lehetséges emberi magatartásként jelenik meg, és a szkeptikus tétel is egy olyan tételezést jelent, amivel szemben semleges álláspontra helyezkedik a fenomenológus, fenoméné téve azt.

⁵ Ideen I. 32. §.

⁶ Rinofner-Kreidl 2000, 245.

⁷ A konstitúció fogalmának változásához ld. Rinofner-Kreidl 2000, 244.o. Kern, 1964, 257.o. A genetikus fenomenológia problémájához ld. Welton, 2003.

⁸ Az életvilág eidetikus fenomenológiája kapcsán ld: Sowa, 2010.

ki.⁹ Ám ezen legfőbb, eidetikus-a priori szint előtt Husserl ahhoz a tapasztalathoz lép vissza, mely a világ számunkra történő megjelenését, illetve a faktikus világ konstitúcióját hordozza.¹⁰ Az „első világtudomány” a világ „mint pusztán tapasztalati” világ leírását és konstitutív elemzését jelenti.¹¹

A fenomenológiai vizsgálódások „empirikus” síkja sem meríthető ki a fentebb említett relatív életvilágok illetve faktikus világok leírásával. Donn Welton hívja fel figyelmünket arra, hogy az észlelési világ, vagy kulturális-történeti életvilágok egy mélyebb síkon elhelyezkedő világ -fogalomra utalnak, mely nem azonos ezen világok totalitásával.¹² A világ tapasztalati fenomenológiája alapvetően a horizontalitás, kontextualitás, tapasztalati mező, a tapasztalat egyöntetű stílusának fogalmihoz vezet minket, továbbá ahhoz a kérdéshez, hogy miként épül fel rend és koherencia tapasztalató életünkben. Ha azt a kérdést tesszük fel, hogy miként értelmezhető a világ „világjellege” vagy a világ „világisága” Husserl szövegei alapján, akkor több elemzés alapján azt az értelmezést fogadhatjuk el, miszerint a tapasztalatainkban feltáruló adottságok rendje, összefüggése, koherenciája lenne a fenomenológiai világprobléma kulcsa. Husserl egy 1933 szeptemberében keletkezett munkakéziratában arról beszél, hogy a világ egyféle képességet jelöl, mégpedig a szisztematikus tapasztalatét és az azonos létértelem igazolását tapasztalataink alapján.¹³ A világ bizonyossága annak lehetőségére alapul, hogy képes vagyok egységes tapasztalati életet birtokolni.¹⁴ Továbbá, a horizont fogalma által a fenomenológia eltávolodik minden olyan értelmezéstől, mely a világ alatt lezárt, egyértelműen meghatározható, tárgyként azonosítható tényezőt gondol el.¹⁵ Husserl a C-kéziratokban idézi fel a fenomenológiai munka egyik nehézségét. A fenomenológiai kutatás a tapasztalat eidetikus elemzésével akarja a világiság aspektusait tisztázni. Az egyes tapasztalati rétegek – pl. érzéki, esztétikai szint, környező világ, interszjektív sík – elemzése tárja fel azt, hogy tapasztaló életünk alapvető karaktere a nyitottság. Akár a legegyszerűbb észlelési aktivitás is mindig olyan további észlelési lehetőségekkel jár együtt, melyekről az eidetikus

⁹ Sowa Husserl 1925-ös, a Hua IX. kötetében publikált „Fenomenológiai pszichológia” című előadását vizsgálva rekonstruálja az eidetikus életvilág-tudomány programját. Az első lépés azon a ponton lelhető fel, ahol Husserl a szabad fantáziabeli variációkat, és az így fellelt lehetőségeket egyenrangúnak ismeri el a faktikus tapasztalati kiindulóponttal. Ebből a pozícióból a szabad variális vagy fiktív átváltoztatás által feltárt lehetőségek, lehetséges világok egyikének tűnik faktikus világunk. Sowa 2010, 62.o.

¹⁰ Életvilág, világ és fakticitás összefüggéséhez ld: Luft 2005.

¹¹ Vö. Sowa 2010, 54. A husserli szöveg, amit Sowa tárgyal: Hua IX, 69.o. Ehhez a témához ld: Hua XVIII. 249.o.

¹² Welton 2008. 224.o.

¹³ Hua XV. 621.o.

¹⁴ Hua XXXIX. 74. Az életvilágról, világproblémáról szóló Husserli kéziratokban több helyen találkozhatunk hasonló gondolatmenetekkel, ahol Husserl az egyes appercepciók univerzális világappercepcióvá történő összeolvadásáról beszél, valamint a háttérben zajló passzív szintézisről.

¹⁵ Vö.: Hua XXXIX. 83.o.

analízis útján csak annyit mondhatunk, hogy elővételezést, anticipációt jelentenek.¹⁶ Végül felfigyelhetünk arra, hogy Husserl azokban a szövegekben, ahol a világot horizontként jellemzi, világossá teszi a dologészlelés horizontjai, és a bizonyos értelemben minden dologészlelést, dologmezőt és környező világot átfogó világhorizont közötti különbséget – a világ nem tematikus horizont.¹⁷ A világhorizont nem a dolgok tapasztalata során fellépő részleges horizontalitásból ered, valamint nem a dologészlelésre jellemző kiszámítható, előre jelzett lehetőséghorizont. A világ mint horizont a fenomenológiai beállítódás előtti, természetes tudat számára érvényesülő, már mindig előfeltételezett, előzetesen adott összefüggést és nyitott struktúrát jelenti. A fenomenológia ezt az előzetes adottságot, előfeltevést próbálja meg kifejezni és érthetővé tenni. Bizonyos értelemben a tapasztaló életünk korrelátumaként felfogott világ sokkal inkább az anticipáció és a vele járó nyitottság által konstituálódik világgként, mint a megszerzett ismerőség révén. Felix Belussi értelmezése alapján a világtudat vagy a világ univerzális appercepciója a tapasztaló élet egyöntetűségéből és horizontális-anticipatív szerkezetéből tárható fel univerzális, prezumptív világhitként, amely minden tudati aktusunkkal érvénybe lép. Másfelől a tudat tendenciózus jellege vagy teleológiája válik láthatóvá: a világhit korrelátuma a világ létezése és a valódi világ eszméje. Az összhang minden megbomlását az egyöntetűség helyreállítására irányuló tudati tendencia követi.¹⁸

A horizontalitás további jelentésrétegéhez jutunk, ha a belső időiséggel, pontosabban a tapasztalattal mint idői keletkezéssel, idői zajlással kapcsoljuk össze – azaz a genetikus fenomenológia alapvető témáit vonjuk be a világprobléma tárgyalásába. Egyrészt a múltbeli tapasztalatokra, a tapasztaló élet lezajlott eseményeit implikálja az adott tapasztalati fázis, másrészt a jövő horizontjai, azaz folytatás lehetősége, „[...] az intenciók előrehaladó végrehajtása [...]”,¹⁹ valamint a lezáratlanság jelenti a horizont fogalmának lényegi aspektusait. A tapasztalat világa mindig több a pillanatnyi, aktuális aktivitás és érdeklődés korrelátumánál. Ha Husserl első pillantásra paradox módon világészlelésről, világtapasztalatról, világappercepcióról beszél, akkor ez elsősorban nem valamiféle totális észlelésre utal, vagy valamiféle átfogó intuitív aktusra. Sokkal inkább a horizontális struktúrára, és annak tapasztalatára utalhat, hogy egyrészt ismerőssé vált típusokban és a múlt

¹⁶ Hua Mat VIII. 107.o.

¹⁷ Hua XXXIX. 83.o.

¹⁸ Belussi, 286.o.sk.

¹⁹ Bermes 2008. 184. o.

tapasztalatait sűrítő appercepciókban jelenik meg a világ számunkra, másrészt mindig fennáll a folytatás lehetősége.²⁰

A környező világ problémájához

Mint láttuk, Husserl a világ problémáját több rétegben tárgyalja. A világtapasztalat fenomenológiájának legátfogóbb kérdését az egyetlen, objektív, interszubjektíven érvényes világ konstitúciója jelenti, ám mint említettük, Husserl a konstitúció szisztematikus modelljét akarja felépíteni. A predikatív és diszkurzív világfogalomtól visszalépünk a tapasztaló élethez – azokhoz a tapasztalatokhoz, melyeknek rendjében vagy kontextualitásában fellelhetjük annak alapját, hogy egy világ jelenjen meg számunkra. Husserl a “környező világ” (Umwelt) fogalmát alkalmazza, amikor azokhoz az elemi, fundáló alapokhoz tér vissza, melyek a magasabb fokú világfogalmakat vagy világkonceptiókat hordozzák. Továbbá ez a lépés harmóniában áll azzal a husserli törekvéssel, mely a kései életvilág-program egyik fontos aspektusa: a naturalisztikus filozófiai modellekkel és a természettudományok objektivizmusával szemben Husserl rehabilitálni akarta a szemléleti-észleleti ‘emberi’ világot.²¹ Az “életvilág tudománya” a mindennapi szemlélet, cselekvés, munka, vagyis a hétköznapi szituációk világára irányul. A környező világ fogalma egyúttal nem csak a világ fenomenológiai problémájáról és megközelítéséről árulkodik, hanem a szubjektív élet kifejtésében is kulcsfontosságú fogalom. A szubjektivitás eredendően világra irányuló – világra nyitott – struktúrát jelent, és ennek egyik formája abban érhető tetten, hogy az emberi élet mindig adott környező világi miliókben, megélt terekben artikulálódik. Ahogy Avenarius számára is egy alapvető rendszert alkot az emberi individuum és környezete (empiriokritische Principialkoordination)²², úgy Husserl számára is alapvető korreláció, ami az én és környező világa között mutatható ki. Az Umwelt fogalma továbbá egy komplexebb problémafelvetéshez vezet. Husserl több szövegében a környező világ kifejtése hidat ver az egyes szubjektum ismerős vagy apperceptív típusok által felfogott világa – milliószerű világa – és a történeti-kulturális interszubjektív világ fogalmai között, mely adott közösségek, „mi”-

²⁰ Sebastian Luft szerint a kései husserli szövegekben gyakran előforduló „és így tovább” fordulat tartalmi jelentőségű: épp a világprobléma kapcsán felbukkanó nyitottság és a tapasztalati életben működő utalás-struktúra egyik kifejeződése. Luft 2005. 22.o.

²¹ Sowa 2008, XXVI.o.

²² Sowa 2008, XXXIII. o.

szubjektivitások relatív világát jelenti.²³ Husserl elemzéseiben találkozhatunk a “völkische Umwelt”,²⁴ “historische Umwelt”²⁵ kifejezésekkel is. Ugyanakkor a következőkben a környező világ tapasztalatának azon rétegét vizsgáljuk meg, amit Husserl a primordiális redukció által tematizál. Husserl a transzcendentális beállítódáson belül olyan absztrakciót hajt végre, mellyel a sajátosság eredeti tapasztalata válik láthatóvá, vagyis az egyes szubjektívitás önészlelését fejthetjük ki. Továbbá, azt a kérdést tesszük fel, hogy a szomatikus alapstruktúra, a testi fungálás miként képez olyan eredendő teljesítményt, ami a környező világon belüli “közeli világot” mint úgynevezett „magvilágot” hordozza.

A ’működő’ test és a környező világ korrelációjához

Husserl a testtapasztalat alapvető szerepét a világtapasztalás és világkonstitúció folyamatában két téma tárgyalásával teszi láthatóvá. Az első a test sajátos permanenciájával függ össze, vagyis azzal, hogy testem minden külvilágra vonatkozó észlelési aktusom során fungáló módon van jelen. Éber életünk folyamán testünk folyamatosan jelen van; ha valami észlelési adottságként jelenik meg számunkra, vagy épp cselekvő aktivitásunk és alakításunk tárgyaként bánunk valamivel, testünk mindig szereplője ezen aktusainknak. A második figyelemre méltó problémakör azokban a husserli vizsgálódásokban bontakozik ki, ahol Husserl az észlelési világ evidenciáját és a fentebb vázolt tapasztalati egyöntetőséget a testtapasztalat egyöntetőségével együtt tárgyalja. Ha testünk látszattá válna, lenne, vagy sajátos testi tapasztalataink illúzióként lepleződnének le, akkor nem beszélhetnénk a környező észlelési világ evidenciájáról sem.

Első témánk tehát a test sajátos állandósága tudatéletünk és világtapasztalatunk szövetében, vagyis az a jelenség, hogy tudatéletem folyamatában mint a világra vonatkozó „világtudatéletében”, folyamatosan jelen van a saját-test észlelése.²⁶ Husserl a test eme alapvető és fungáló szerepét a „szerv” terminussal fejezi ki – testem mint az észlelés, mozgás, érzés szerve által tapasztalható minden környező-világi realitás és fizikai tárgy. Végző soron a

²³ Sowa szerint a világprobléma ezen síkján plurálissá válik az életvilág fogalma. „Mert számtalan kultúráról és szubkultúráról tudunk, nagyobb és kisebb személyes közösségekről, amelyek különböző életmódjaik, tapasztalat- és értékelésmódjaik alapján saját életvilágban élnek.” Sowa 2010, 51.o.

²⁴ Hua XXXIX. 335. o.sk.

²⁵ Hua XXXIX. 546.o.

²⁶ Hua XXXIX. 246.o.

világ-birtoklás és a testi létezés elválaszthatatlan egymástól.²⁷ A saját testre vonatkozó tapasztalatok, melyek saját testünk felfogását alapozzák meg, azaz a szomatikus élmények, nem csak saját testünk felfogásának alapját képezik, hanem egyúttal a környező világ konstitúciójának egyik alapvető rétegét is. A sajátos testtapasztalathoz vagy szomatikus észleléshez kötődnek a számomra adódó fizikai tárgyak adódásmódjai, például a tárgyak helyzete, vagy az elemi-primordiális térbeliség, amely orientációm alapját képezi. Fenomenológiai vizsgálódások legszemléletesebb példája a tapintás. A tapintási érzetben feltárul a tapintott tárgy anyagiséga, ellenállása, ugyanakkor saját tapintó kezem átértzett saját-jellege is.²⁸ A test olyan tapasztalati és érzésmezőt képez, ahol az önaffekció és heteroaffekció eredendően összefonódnak.²⁹ Ugyanakkor épp ez az alapfenomén vagy fungáló jelleg jelenti a test sajátos állandóságát, folyamatos jelenlétét tágabb értelemben véve. Továbbá azt is mondhatjuk tehát, hogy nincs világtapasztalat testünk nélkül, és nincs testtapasztalat érzékelhető külvilág nélkül. Vagyis itt egyfajta körszerűséget fedezhetünk fel: Husserl egyes szövegei szerint a test „önmagában” történő konstitúciója az alapja annak, hogy testünk az észlelés szerveként fungálhasson, a szomatológiai észlelés bizonyos értelemben elsőként a saját test identitásával függhet össze.³⁰ Ám a test eme „konstitúciója” mégis a környező világ észlelésében szerepet játszó testi fungálás révén zajlik.³¹ Bernhard Waldenfels értelmezését követve azt mondhatjuk, hogy a permanencia éppen saját testem észlelhetősége, azaz testem észlelése nyomán tárul elénk első értelmében: "Testem mindig jelen van."³² Más dolgoktól eltávolodhatok, más dolgokat többféle szemszögből figyelhetek meg. Testem pedig mindig jelen van, nem távolodhatok el tőle, hiszen ő távolodik ekkor, nem nézhetem más szemszögből, mindig egy bizonyos felszíne érhető el vizuálisan számomra, ugyanakkor

²⁷ A következő fejezetben, a testre vonatkozó tapasztalat vagy szomatikus tapasztalat tárgyalása során, és az olyan konkrét érzékelési élmények, mint a tapintás vizsgálata, láthatóvá válhat test és környező világ eme korrelációja.

²⁸ Vö. Fuchs, 109.o

²⁹ Különösen Bernhard Waldenfels hangsúlyozza azt, hogy a fenomenológiai testelméletek – beleértve Husserl vizsgálódásait – a saját test fogalmával nem egy önmagára záródó érzéki sajátszféra tézisért tartja fenn, hanem önvonatkozás, a másik személyhez fűző viszonyaink, a világtapasztalat együtt válnak láthatóvá a testtapasztalat elemzése által. Így a testtapasztalatra Waldenfels a „heteroszomatika” kifejezést is alkalmazza. „A 'heteroszomatika' azt jelenti, hogy a 'szomatikus', ha önmagában is vesszük, más által meghatározott. [...] A másság (Andersheit) konstitutív a testiség számára." Waldenfels 2000, 372.o.

³⁰ Vö. Hua. XIV. 235.o.

³¹ Hasonlóképpen ír erről az eredendő korrelációról Thomas Fuchs: „[...] a külvilág számomra csakis testemmel együtt konstituálódik; a világ felbonthatatlan polaritás által vonatkozik testemre. Ez azt is jelenti, hogy egy és ugyanazon világ ez, ami engem mint testi lényt és az észlelt másikat is átfog. [...] az észlelés nem a fizikai térből a tudati térbe irányuló mozgás, hanem a tárgy és a test vonatkozása közös világon belül – a kommunikáció egyik formája.” Fuchs, 2000, 95. o.

³² Waldenfels 2000, 31. o

testem határozza meg mindenkori nézőpontomat.³³ Testemmel szemben nem tudok olyan mértékben distanciát teremteni, mint bármely más dologgal szemben.³⁴

De ha azt mondom, hogy testem határozza meg helyzetemet, azt a perspektívát, amiből környező világom feltárul számomra, akkor máris a test fungáló mivoltáról beszélünk. A fenomenológia testkonceptiója, a test mint működő eleven test fogalma, a naturalisztikus konceptiókkal állítható szembe. A test nem mint pusztán dologi létező, és nem a fiziológia-anatómia objektuma jelenik meg a fenomenológiai szemléletmódban. A test szubjektivitása, működése és végső soron konstitutív szerepe válik témává. Testem nem pusztán észlelhető dologként van számomra jelen, hanem minden észlelésnél már jelen van érzékiségében, és orientációs pontként. De ez annak felismerésére vezet minket, hogy testünk több mint dolog, nem csak észlelhető *valami*, ami pusztán *itt van*, hanem feltétele annak, hogy bármi megjelenjen számunkra.³⁵ Nem tudunk érdemben beszélni például az észlelésről, a másik emberhez fűző viszonyainkról, ha a testi mozzanatok és a megtestesültségünk faktumából eredő sajátosságainkat figyelmen kívül hagyjuk, mint amilyen például testünk érző mivolta vagy láthatóságunk elemi ténye. A testiség jelenti mindenkori nézőpontunk meghatározottságát, nem tudom elképzelni a testem beszüremkedése nélkül annak módját, ahogy az épp adott mindenkori szituációkban látom környező világomat. Testem tehát az észlelés szerve a „külső” megjelenések és saját megjelenései számára.³⁶ Ezen a ponton meg kell jegyeznünk, hogy teljesebb mértékben mutatkozik meg a test jelentősége, ha figyelembe vesszük a világkonstitúció magasabb fokait, az interszubjektív világ témáját. A testi működés nem csak a primordiális redukcióban vizsgált környező világ konstitúciójában játszik szerepet, hanem a közös világtapasztalatában is. Husserl egy 1921-ben keletkezett szövegében arról ír, hogy „[...] a testiség szubjektumok passzivitásának lehetőségfeltétele, ami által az interszubjektív világ passzívan konstituálódik és aktívan uralható lesz.”³⁷ A másik tapasztalata a másik testi jelenlétével kezdődik - ugyanakkor a testi normalitás funkciója által a test egyúttal a közös világtapasztalat, kölcsönös érthetőség egyik hordozója is.

³³ Vö. Hua XIV. 236.o.

³⁴ Bizonyos patológiás esetektől eltekintve „[...] a kesztyűmről megfedkezhetem, de a kezeimről nem.“ Waldenfels 2000, 31.o.

³⁵ Érdemes idéznünk azt, ahogy Waldenfels világítja meg a husserli fungáló test, vagyis a szubjektum szerveként felfogott test konceptióját: „[...] Husserl (beszél) a működő testről, a dologi testtel szembeállítva azt. A dologi test olyan valami, amit leírok, a fungáló test az, ami az észlelésben, a cselekvésben, érzésben, szexualitásban, nyelvben meghatározott teljesítményeket hajt végre, funkciót fejt ki.” Waldenfels 2000, 42.o.

³⁶ Hua. XIV. 240.o.

³⁷ Hua XIV. 73.o.

A fungáló test tehát alapvetően mint a megtestesült én lepleződik le. Az én képességei nyilvánulnak meg a testi működésben – így amikor arra kérdezzük rá, hogy miként is van jelen a test minden észlelési tapasztalatban és a környező világra irányultságunkban, azt kell mondanunk, testi énként. Énszerűen a testben működöm – ez az értelem tárul fel a fentebbi szituációk vizsgálata során.³⁸ Husserl szerint „naiv, mitikus dualizmust” jelent az újkori, karteziánus modell, mely az eleven, saját-testet pusztán fizikai testként szemléli és elválasztja a „benne” működő éntől.³⁹

A második téma, amit érintenünk kell, az evidencialitás problémája. Azt a kérdést kell feltennünk, hogy a működő test tapasztalata miként függ össze az észlelhető világ vagy konkrét környező világ evidenciájával. Nem csak arról beszélhetünk, hogy az egyes észlelési megjelenések előfeltételezik testemet – mozgásomat, érző-tapintó testfelületeimet – hanem arról is, hogy a test bizonyossága és a környező világ evidenciája összefüggésbe hozható Husserl egyes kéziratái szerint. Mint láttuk, a világtapasztalat evidencialitása és az univerzális-prezumpatív világhit – Belussi fentebb említett meglátásait követve – összefügg a tudatélet egységével és a modális modifikációk „kiküszöbölésével”. Amíg egyöntetű világtapasztalat érvényesül tudatéletünkben, addig a világ bizonyossága is rendíthetetlen marad.⁴⁰ A testtapasztalat a világtapasztalat apodiktikus mozzanataként tűnik fel. A konkrét szubjektivitás mint testi szubjektivitás és mint világtapasztaló-világbirtokló szubjektivitás értelmezhető, vagyis konkrét és működő szubjektivitás, testiség, világviszony korrelációt képeznek. Egyrészt a világ evidenciája alapján mondhatom, hogy ember-létem, sokkal inkább személyes létem sosem vonható kétségbe. A világhit talaján állva rendelkezem apodiktikus evidenciával emberi létemről. Ugyanakkor a világhit olyan tapasztalati rendszeren alapul, amelybe testem fungáló tényezőként épül be.

Az empirikus pszichológia eredményeit is felhasználó, ám a fenomenológiai hagyomány jegyében született újabb vizsgálódások patológiás jelenségek értelmezése által is illusztrálják a testtapasztalat és világtapasztalat közti összefüggést. A szenzoros neuropátia eseteiben például a beteg elveszíti azt a képességét, hogy saját testét érzékelje.⁴¹ Egyúttal megfigyelhető az is, hogy a „holtta és valótlanná” vált test⁴² nem az észlelés, mozgás eleven szerveként működik. Ian Waterman, akinél nagy valószínűség szerint vírusos fertőzés következtében károsodtak a proprioceptív receptorok, kizárólag vizuális kontroll és tanulás

³⁸ Hua XXXIX. 634., Hua XV. 258.o.

³⁹ Hua XXXIX. 619-620.

⁴⁰ Vö: Sowa LXIX., Hua XXXIX. 235. o.

⁴¹ Fuchs, 2000, 99.o.

⁴² Uo.

által nyerte vissza mozgási képességeit.⁴³ Ám az ilyen esetekben a saját test idegen dologként jelenik meg, nem a világviszony eleven közvetítőjeként.

Úgy vélem, párhuzamba állíthatjuk Husserl testtapasztalatról szóló vizsgálódásait a fenti esetek által felvetett problémákkal. A propioceptivitást olyan módon is értelmezhetjük, mely túllépi a propioceptív receptorok fiziológiáját, és ekkor a propioceptivitas sokkal inkább egyféle közvetlen, nem artikulált, pre-predikatív test-tudatot jelenthet.⁴⁴ A test belső reflexivitása, centralizálódása nélkül nem lehetséges a test fungálása az észlelés, az akarat, a cselekvés szerveként. Ha hiányzik a test átérzésének képessége, ha testemet nem tudom felfogni eleven sajáttestként, mert hiányzik az a közvetlen szomatikus észlelési lehetőség, ami ezt a felfogásmódot megalapozza, nem csak testi létezésem deficitjéről beszélhetünk, hanem környező világviszonyom is deformálódik. Amint a fentebb már idézett 1921-ből származó szövegében írja Husserl, a test első konstitúciója a test mint „*εἰσέτις σῶμα*” passzív konstitúcióját jelenti.⁴⁵ A testet, mielőtt „külső testként”, azaz a környező világgal kommunikációban álló és a másik számára megjelenő kifejezeshordozóként értelmeznénk, úgy értelmezhetjük, mint ami úgyszólván önmagában konstituálódik. Ugyanakkor, kérdés, hogy Husserl szövegei alapján miként vázolhatjuk a test közvetlen átérzését.

A következőkben azt vizsgáljuk meg, hogy a testtapasztalat miként kiindulópontja a saját test konstitúciójának, és azt, hogy a testi fungálás egyes aspektusai miként jelentik egyúttal a környező világ tapasztalatának elemeit is.

Testtapasztalat és a test konstitúciója. A tapintás és kinesztézis szerepe

A korai fenomenológia mozgalom legnagyobb hatást elért eredményei azokból a vizsgálódásokból erednek, amik az emberi testről szóló filozófiai modell megalkotása során testünk kettős tapasztalatát és az eleven sajáttest fogalmát dolgozták ki. Egyfelől a karteziánus dualizmus, másfelől a naturalizáló, vagy a testet instrumentalizáló megközelítésmódok feletti kritika fedezhető fel a fenomenológiai látásmódban, másrészt a fungáló test a világkonstitúció különböző rétegeiben szerepet játszó tényezőként jelenik meg Husserl vizsgálódásai alapján.

Mint az előző fejezetben láthattuk, Husserl szövegeiből test és világ korrelációjának olyan modellje tárható fel, mely szerint beszélhetünk egyféle eredendő testi világban létről. A

⁴³ A Waterman-esetről ld. Hamilton 2005, 4. o.

⁴⁴ Hamilton 2004, 5. o.

⁴⁵ Hua XIV. 63. o.

test tapasztalata, felfogása és konstitúciója tehát egyféle csomópontot vagy „átmenetet”, „átfordulást” jelent különböző dimenziók közt: testem saját eleven test, de egyúttal sajátosan megjelenő „dolog” is; továbbá emberi öntapasztalat és a környező világ tapasztalata, önmagam átélése és a másik tapasztalatának lehetősége fonódnak össze a szomatológiai tapasztalatban.

Husserl az *Ideen* harmadik kötetében tárgyalja az egyes tárgyrégiók, regionális ontológiák és velük korrelációban álló tudományok témáját. A test tudománya, a szomatológia első megközelítésben a materiális természettudományok sorába tartozhat: „Mivel a specifikus szomatológiai nem különálló realitás, hanem materiális realításra épülő magasabb létszint, a szomatikus lét teoretikus tapasztalata és megismerése megköveteli a materiális tapasztalatot és megfelelő materiális megismerést.”⁴⁶ Ám a test materiális természettudománya csak a test egyik aspektusát tudná feltárni, ami megfelel a test materiális-dolog karakterének. Husserl szerint a fenomenológiai szomatológia alapjaként végső soron a kutató saját testére irányuló direkt szomatológiai észlelést kell meghatároznunk. Ennek az eddig még kidolgozatlan és „tervbe sem vett tudománynak”⁴⁷ a lehetősége azon múlik, hogy meg tudjuk-e közelíteni a testi érzéketeket, egyáltalában véve, az érzetek területét. Ehhez egyféle pillantásváltásra van szükségünk, melyben az érzeteket nem a megjelenő tárgyi adottságokhoz kapcsoljuk, hanem átélt, szubjektív karakterükre irányítjuk figyelmünket. Testünket alapvetően érző testként tudjuk feltárni, olyan mezőként, ahol az érzeteket vagy érzetmezőket „lokalizálhatjuk” – e fordulat arra utal, hogy testünk érző-mezőként élhető át.⁴⁸

Saját testem a szomatológiai direkt észlelés révén kettős módon konstituálódik. Eleven saját testként, és a testi működés, észlelés számára megjelenő látható, tapintható sajátos dologként – a fenomenológiai hagyomány terminológiáját követve Leibként és Körperként, saját eleven átérzett testként és látható-tapintható emberi testként. Husserl szerint fennáll annak lehetősége is, hogy testemet fizikai-materiális dolgok mintájára fogjam fel, ugyanakkor ez csak egy mesterséges beállítódásban lehetséges.⁴⁹

Továbbá saját Körperiségem észlelése eltér az előttem megjelenő másik ember Körperiségének észlelésétől. A saját látható, tapintható testemet saját testként fogom fel, így az önészlelés során Körper és Leib aspektusai nem válnak szét, hiszen testem sajátos eredeti adódása garantálja az egység-sajátság felfogását. A másik testi jelenlétének észlelése

⁴⁶ Hua V. 8. o.

⁴⁷ vö: Hua V. 10. o.

⁴⁸ Hua V. 118-119. o.

⁴⁹ Hua XIV. 61. o.

konstitutív jelentőségű saját testem felfogása számára. Hiszen nem csak azt tudatosíthatom, hogy testem látható, észlelhető a másik számára is, hanem azt is lehetővé teszi az interszjektív kölcsönös észlelhetőség, hogy felfedezzem azt, milyen „[...] áthidalhatatlan különbségek húzódnak saját testem és az idegen testek tapasztalata közt.”⁵⁰ Míg a másik Körperségét teljesebben foghatom fel, mint saját Körperségemet, és mint ahogy a másik fogja fel saját Körperségét, addig a másik eleven Leib-tapasztalata elérhetetlen számomra. Ha saját kezemet érintem meg, megjelenik tapintott kezem anyagiséga, ellenállása, Körper-jellege, megjelenik tapintó kezem felületének nyomás-érzése, ugyanakkor tapintott kezem is tapintó és egy ellentétes mozgás, aktivitás indul el. Így tapintás-tapintottság, aktivitás-passzivitás összefonódik abban a tapintási élményben, amit saját testemről, saját kezemről szerzek. Ám ha a másik kezét érintem meg, akkor a másik kéz ellenállása, Körper-anyag volta tárul elém, ám nem érzem át azt a testi reflexiós kört, amit saját kezem érintésekor érzek, vagyis ami a másik kezében, mint érintett kézben indul el. A másik élménye, érzése, érzőként fungálása nem adódik számomra. „Így tapasztalok minden idegen testet Körperként, míg a saját testemben működöm, addig szervként tapasztalat részeit játékba hozom. De az idegen testet nem tudom játékba hozni, nem tudom kinesztetikusan mozgatni, nem tudom eredeti módon tapasztalni, mint a saját testemet, az egyedül eredeti módon testként tapasztalt testet.”⁵¹

Mit jelentenek azok a tapasztalatok, amiket Husserl alapvetőnek tekint a saját test konstitúciója számára? Husserl a kinesztézis és a tapintás teljesítményeit emeli ki azokban a vizsgálódásaiban, ahol a test konstitúcióját vizsgálja – azokat a tapasztalatokat, melyek alapján testünket különböző móduszaiban foghatjuk fel. A test ezen konstitúciója azért fontos Husserl számára, mert mint fentebb említettük, a test akkor léphet funkcióba és képes fungálására, ha „önmagában” konstituálódik.⁵² Mielőtt külső testként – látható, tapintható, vagy a környező világot formáló cselekvés szerveként – konstituálna, belső testként, átértett saját testként válik felfoghatóvá testem. Ha megfogom és odébbteszem az asztalon heverő könyvet, kézmozgásom vizuálisan is követhető jelenség. Ugyanakkor mozgásérzetem, az „én mozgó” élményének tudata és felfogása jelenti számomra saját testem eredendő tapasztalatát.⁵³ Ha másvalaki teszi odébb ezt a könyvet, láthatom mozgó - a könyvet megemelő - kezét, de nem élem át az „én mozgó” tudatát, továbbá a kézmozgással együtt járó érzeteket, izomfeszültséget sem érzem. Husserl tehát a saját test olyan konstitúciós

⁵⁰ Hua XXXIX. 615. o.

⁵¹ Hua XXXIX. 617. o.

⁵² Hua XIV. 75. o.

⁵³ Uo.

rendszerét vázolja, ami elsősorban a kinesztézisek és affekciók szintézisére, valamint a tapintási élmény belső mozzanataira épül.⁵⁴

Husserl korai észlelés- és térelemzése szerint testmozgások nélkül nem lenne lehetséges a fizikai tárgyak konstitúciója. A mozgásérzetek nem a tárgy valamely minőségét jelenítik meg, ugyanakkor a mozgási rendszerrel megjelenési rendszer áll korrelációban – a tárgy egysége a kinesztetikus rendszer által motivált. A test kinesztetikus rendszerként fogható fel – akaratlagos és passzív mozgások zajlanak testünkben. Husserl első elemzéseiben a szemmozgás vagy a vizuális megjelenések változásának háttérében álló mozgás – fejmozgás, járás – vizsgálata áll. Mint Filip Mattens megjegyzi, Husserl korában közismert volt az, hogy szemünk állandóan mozgásban van.⁵⁵ Így Husserl megállapításai feleslegesnek, vagy akár triviálisnak tűnhetnek. Másrészt a mozgásérzet és a megjelenő tárgyi aspektusok korrelációja a korabeli empirikus pszichológia vagy pszichológisztikus ismeretelméletek számára is alapvető téma volt. Ugyanakkor a kinesztézisek elemzése Husserl szövegeiben a tárgykonstitúcióban betöltött szerepen túl a saját test folyamatos tudatosítását és tapasztalatát tárják fel. Kérdés, hogy hol fedezhető a kinesztetikus aktivitás közvetlensége vagy átél-jellege, mely által e jelenségek hozzájárulnak a test saját-testként történő konstitúciójához.

Úgy tűnik, az akarat lehet a kinesztézisek értelmezésének egyik vezérfonala. A saját-test tűnik az egyetlen olyan tárgynak vagy objektumnak, ami az én akarati aktusának eredményeként közvetlenül mozgásba hozható. Így a kinesztézis az én mozgási képességeit jelölő fogalom – a „képes vagyok”, valamint a környező világ aktív alakításának képessége, és e képességek tudata által jelenik meg a kinesztézis testi tudatosságként. A testmozgások és az eredeti praktikus képességek összekapcsolódnak.⁵⁶ Minden énszerű tevékenység és világbeli aktivitás során együttműködő eredeti praxisként értelmezhetjük a testmozgásokat. A test így az én praxisát fejezi ki, és eredeti praxis minden más praktikus aktivitás számára.⁵⁷ Testünknek mint érző-mozgó „észlelési testnek praktikus és funkció-értelme van, ami minden praxis kiindulópontjaként és egy folyvást megalapozó praxis eredeti helyeként jellemezhető”.⁵⁸ Ahogy Husserl írja egy másik helyen, „Az eleven testet eleven testként tapasztalom, mindenekelőtt folyvást jelen van, testként előzetesen adott – de eleven testként éppen csak az „észlelőként vagyok tevékeny” összefüggései által konstituálódik.” Továbbá

⁵⁴ Hua XIV. 75.

⁵⁵ Mattens 2009, 100.o

⁵⁶ vö. Hua XV. 328.o

⁵⁷ Lotz 2007, 43.o

⁵⁸ Hua XV. 328.o.

„az ’észlelve mozgok’, ’én vagyok, és a testem mindig egy eredeti tevékenységi mezőmmel’”.⁵⁹

A tapintási érzés elemzése által a test konstitúciójának más módját tárhatjuk fel, és a test érző közvetlensége válhat rekonstruálhatóvá a tapintási élmények elemzése által. A kinesztetikus rendszer is a tapintó-érző rendszer által válik elevenné, megélt testté. Mint láttuk, mozgó tagunk, pl. egy tárgy megragadása érdekében kinyújtott karunk és a tárgyat megfogó, felemelő kezünk mozgása a tapintás játékba hozása által válik elevenné. A kinesztetikus tudat az én, akarát, mozgó tag egységét tárja elénk. A tapintás és a kinesztetikus rendszer összekapcsolódása által megy végbe a sajáttest érzés általi konstitúciója. A test ugyanakkor így jelenik meg az érzés és mozgás kapcsolódási pontjaként. Husserl arról beszél, hogy a test – érzet – mozgás rendszer egyrészt a testet ugyanazon módon jeleníti meg, mint egy külső testet, tárgyat, másrészt minden tag, ami ebben a rendszerben érezhető, érző is egyúttal. Ha egyik kezemmel megérintem a másik kezemet, elsőként beszélhetünk a fungáló és a tapintott, tárgyként megérintett kézről. A fungáló, mozgó és tapintó kezem egyrészt a mozgás tudata által átélt, másrészt úgyszólván tapintó ujjbegyemben érzést lokalizálok: a másik, megérintett kezem ellenállását, nyomását, melegét foghatom fel. Ezzel egyidejűleg megérintett kezem is tapintóként funkcionál, annak felszínén is érzést „lokalizálhatok”. Végül mindkét kezem tapintóként és tapintottként, érzőként és érzettként jelenik meg. Testem tagjai így egyfelől térbeli testként, dologként konstituálódnak, másfelől minden tagomban lokalizálódnak az érzetek és tapintással együtt járó kinesztézisek.⁶⁰

Végül úgy tűnik, a husserli vizsgálódásokban a test szubjektív jellegének és szubjektív-szubjektum jellegének legradikálisabb feltárása a fungáló funkció tárgyalásában mutatkozik meg. Ha a saját-test egységét, centralitását keressük, akkor az én testisége felé kell orientálódnunk. A test nem csak a fentebbi sajáttest-észlelés által konstituálódik, hanem az én aktivitása felől, az én eleven eredeti, azaz közvetlen eszközöként, szerveként. A test „eredeti szervként, eredeti szellemi objektumként konstituálódik.”⁶¹ Husserl, mint láttuk, a szerv kifejezést használja erre az eredendő egységre, ami átfogja mindazt az anonim működést vagy teljesítményt, amit a test nyújt környező világhoz való viszonyulásunkban. A szubjektum számára teste tehát szerv, eleven eszköz, mert mindig játékba hozható számára és rendelkezésére áll aktivitásai, cselekvése véghezviteléhez. Ez a tapasztalat fejezi ki legvilágosabban a test saját-test jellegét Husserl szövegeiben.

⁵⁹ Hua XIII. 437.o.

⁶⁰ Hua XV. 296.o.

⁶¹ Hua XIV. 77.o.

Egyúttal, ha Husserlnél nem csak az érzés közvetlensége és eredetisége révén fogjuk fel testünket saját-testként, hanem sokkal inkább a szerv és működés fogalmai fejezik ki a szubjektív-szobjektum test természetét, akkor mindig csak a már lezajlott működés eredményeit ragadhatjuk meg és tehetjük tárgyá. Úgy tűnik, indirekt módon tárhatjuk fel a test szerepét illetve tulajdonképpeni pozícióját a szubjektivitás életén belül. „[...] a fungáló test, éppen ahogy a tiszta én-funkció az aktuális cogito-ban, nem intencionális tárgy, azaz objektíven nem meghatározható.”⁶² Ha egy pillantást vetünk a kortárs testfenomenológiai kísérletekre, akkor Thomas Fuchsnál a differenciálatlannak tűnő hajtóerő vagy ösztönös hajtóerő (Antrieb) fogalmával találkozhatunk, ami a test tárggyá nem tehető centrumát és eleveenségét fejezi ki. Ezt a megállapítást párhuzamba állíthatjuk a fungáló test husserli koncepciójával. Fuchs Viktor von Weizsäckerhez csatlakozva a test eme eleven működését és aktivitását az élet objektíválhatatlan és rejtett alapjának tekinti, vagyis tárggyá nem tehető szubjektivitásként értelmezi.⁶³

Aktív és passzív test és környező világ

A következőkben azt vizsgáljuk meg, hogy a test konstitúciójában szerepet játszó tapintási és mozgási-kinesztetikus élmények miként járulnak hozzá a környező világ konstitúciójához. Ezáltal láthatóvá válik, hogy az a konstitúciós rendszer, ami a saját-test tapasztalatát hordozza, egyúttal a konkrét, testi szubjektivitás környező világának vagy praktikus világának megjelenését is lehetővé teszi. Husserl a tapintási és manuális aktivitás lehetőségeinek mezejét összekapcsolja a kinesztetikus mozgási rendszerek által létrejövő közelség-távolság rendszerével. Itt alapvető jelentőségű életvilági tapasztalatok és praktikus élethelyzetek elemzését találhatjuk. „Az érinthetőség és elérhetőség alapvetően minden tapasztalatban jelen van.”⁶⁴

Husserl szerint testem helyzete elsőként orientációm kiindulópontját jelenti. A környező világnak ekkor olyan alaprége tárul fel, ami korrelációban van testmozgással, vagy épp nyugalmmal. Primordiális tér és életvilági orientációm alapvető lehetősége tárul fel testem körül, továbbá a szubjektív módon testem körül, „körülöttem” vagy testem által

⁶² Rinofner- Kreidl 2000, 492.o.

⁶³ Fuchs 2000, 109.o.

⁶⁴ Lotz 2002, 23.o.

feltároló irányok rendszere.⁶⁵ „Orientált észlelési mező a jobb-bal, felül-alul, elől-hátul” irányjaival.⁶⁶ Ugyanígy, testi helyzetünk és mozgásképességünk által tárul fel a közelség-távolság relatív struktúrája is. Így testhelyzetünk, testtartásunk, valamint testünk tagolódása tűnik alapvető szervező tényezőknek, melyek révén környező világunk feltárol előttünk. Pontosabban, testünk környező világunk centrumaként fogható fel, és az észlelhető világ testünk által nyújtott séma szerint tagolódik. Ebben a rendszerben tehát testünk a közelség „Nullobjekt”-je,⁶⁷ melynek mozgása, helyzete alapozza meg a környező világ megjelenését, tárgyainak hozzáférhetőségét.

Továbbá, fentebb láttuk, hogy a testi kinesztézisek rendszere a „képes vagyok” lehetőségmezejét – praktikus lehetőségmezejét – konstituálja, melyben praktikus és észlelési aktivitásom bontakozhat ki.⁶⁸ A kinesztézisek két rétegben működnek közre a környező világhoz fűződő testi-érző viszonyulásunkban, aktív és passzív módon. A testmozgások vagy kinesztetikus aktivitás eredeti abban az értelemben is, hogy testemnek nem csak az én aktivitásával összefüggő mozgását tárhatjuk fel, hanem olyan kinesztetikus működést is rekonstruálhatunk, mely passzív abban az értelemben, hogy nem az én akaratából és aktivitásából ered, hanem megelőzi az én tudatos, aktív közreműködését. A passzív kinesztetikus működések a szubjektum afficiálhatóságával függnek össze, melynek első elemi fázisa testem afficiálhatóságát jelenti. Úgy tűnik, a test mindig működésben van, az aktív énszerű reagálást és aktivitást megelőzően.⁶⁹ Ugyanakkor a kései Husserlnél az affektivitás, testmozgás, érzetek és ösztönösség összefüggését elemző komplex modellel találkozhatunk, mely azzal a belátással függ össze, hogy az érzésektől, értékaspektusoktól mentes, semleges tárgyiságok pusztán absztrakciók.⁷⁰ Husserl szerint az aktivitás, a *cogito* háttéréként, motivációjaként szükségszerűen fedezzük fel az affektív történetet, ami nem pusztán impresszionális karakterű élményként rekonstruálható. Ha feltesszük azt a kérdést, hogy miként megy végbe az affekció, akkor nem pusztán arról van szó, hogy valami – észlelhető dolog, érzéki komplexum, pl. egy hang, illat, egy észlelési mezőnkben felbukkanó új tárgy – „érint” minket, és felkelti érdeklődésünket, figyelmünket. Husserl szerint az affekció egyúttal érzés-affekció is, öröm és élvezet minőségekkel, vagy azok hiányával. Az afficiáló hatású komplexumok nem semlegesek és közömbösek, hanem a vonzás és taszítás alapvető

⁶⁵ Hua XXXIX. 152.

⁶⁶ Uo.

⁶⁷ Hua XXXIX. 144.o

⁶⁸ vö: Lotz, 2002, 21.o.

⁶⁹ vö: Lotz 2007, 45.o.

⁷⁰ Ehhez a témához ld. Lotz 2002

karaktereivel rendelkeznek, és így egy elementáris értékelő magatartás tárgyivá válnak. Vagyis ennek a karakternek köszönhető, hogy a szubjektum e megjelenő, afficiálva megjelenő tárgyak felé fordul. Husserl számtalan példát hoz fel az affekció és az érzésszerű elementáris értékelés összefonódására, miután felteszi azt a kérdést, hogy egyáltalán beszélhetünk-e az érzés szempontjából közömbös afficiáló egységekről.⁷¹ Az egyik példája egy idegen illat. Azon túl, hogy az illat szokatlansága, „anomális” jellege is feltűnik számunkra – ez az illat esetleg „egy kémiai laboratóriumban normális lenne”⁷² – beszélhetünk kellemességről vagy kellemetlenségről is. De felmerül az a további kérdés, hogy az affekciók ezen érzés- és értékjellege hol alapozódik meg? Egyáltalán, miért lépnek fel bizonyos anyagi komplexumok kellemesként, mások kellemetlenként? Min alapul ez az elementáris értékelő reakció? Úgy tűnik, az érzéki anyag vagy hülé, az affekció, az ösztönösség és a kinesztézis bizonyos értelemben együtt lép fel, továbbá csak a leépítő analízis választja szét az ösztönös affektív történések eme belső mozzanatait. Husserl ezt az eredeti ösztönös-affektív-hületikus komplexumot az eredeti asszociáció egyik formájaként írja le, mely tehát az ösztönöket mint elementáris érdekeket kapcsolja össze testi viselkedésünkkel. „A törekvésnek különböző meghatározott és eredeti ösztönös módjai vannak, eredetileg, ’ösztönösen’ egységben a hületikus kísérővel. Ez tehát az eredeti asszociáció egyik formája lenne [...]”⁷³ Azaz belső törekvés vagy kifelé irányuló hajtóerő, valamint az afficiáló erővel rendelkező tárgyiség vonzereje váltja ki a test mozgását az afficiáló-érezéki objektum felé.⁷⁴

A testi-mozgó környező világhoz fűződő viszony második rétege az aktív-cselekvő viselkedés által tárul elénk. Husserl a kinesztézis két típusát, vagy inkább a kinesztetikus működés két rétegét különbözteti meg egy 1931-ből származó szövegében. A pusztán észlelő módon működő kinesztéziseket és a praktikus kinesztéziseket.⁷⁵ Az első működés által

⁷¹ Hua Mat. VIII. 331.o

⁷² uo.

⁷³ Ms. E III 9, 23a–23b – idézi Mensch, Mensch 1998.

⁷⁴ Az itt érintett probléma először is az „első gyermekkor” vagy Vor-Ich problémáihoz vezet tovább. Olyan kérdések merülnek fel, mint például mit jelent az ösztönös szubjektivitás és érző világban léte, miként valósul meg ez az elemi világviszony az ösztönösség által motivált módon, és miként képződik meg az én testi habitualitása, elemi érző-mozgó folyamatokból kiindulva. (Vö: Pugliese 2009.) Másfelől egy olyan passzív-közvetlen testi világviszony alapvonalai bontakoznak ki, mely párhuzamba állítható a fenomenológiai ihletésű antropológiai-pszichológiai észleléselemélet eredményeivel, mégpedig egy eredendő testi világban-lét és környező világgal folytatott pre-predikatív testi kommunikáció elméleteivel. Bernhard Waldenfels Kurt Lewintől idézi a következő szövegrészletet: "A szép idő, a táj sétára csábíthat. A lépcsőfok a két éves gyermeket arra ösztönözheti, hogy másszon fel rá, vagy ugorjon le róla, az ajtó arra ingerelhet minket, hogy kitarjunk vagy bezárjuk, a morzsák arra, hogy felszedegessük őket..." Waldenfels, 2000 374.o. Az ösztönök fenomenológiájához ld: Lee 1993, Mensch 1998.

⁷⁵ Hua XXXIX. 396.-397.

észlelési összmező vagy téri-dologi észlelési mező.⁷⁶ A praktikus kinesztézisek működése az észlelés által adott környező világ praktikus cselekvő átalakítását jelenti végső soron. Továbbá Husserl a tapintás útján végbemenő észlelés és konstitúció elsőbbségét emeli ki a környező-közeli világ feltárulásában. A tapintás is működhet nem-praktikus módusban, és ekkor a tárgyak perspektivikusság nélküli eredetiségben jelennek meg számunkra, vagyis a tapintási észlelés sajátos közvetlenségben tárja elénk a tapintott tárgyakat. Husserl szerint ez a tétlen-nem-praktikus tapintás rendelkezik azzal a potencialitással, hogy a környező világ praktikus átalakításává váljon – vagyis például nyomássá, lökéssé alakulhat át.⁷⁷

Ugyanakkor a tapintás lehetősége, az elérhető tárgyak mezejének felmérése képezi a környező világ alaprétegének konstitúcióját. Testi képességeim, praktikus lehetőségeim, testi működéseim és afficiálhatóságom, de mindenekelőtt a tapintás és a kéz tevékenysége által a környező világ olyan mezeje konstituálódik, amit Husserl “közeli világnak” vagy “magvilágnak” nevez. „[...] rendelkezem a teljességgel eredeti módon konstituált dolgok magszférájával, úgyszólván magvilággal, azon dolgok szférájával, amelyekhez képes vagyok hozzáférni kinesztéziseim által, amelyeket optimális formában tapasztalhatok, tapintva, látva. [...]”⁷⁸ Husserl egy másik szövegében a „valódi tapasztalat univerzumának” nevezi a magvilágot.⁷⁹ Láthatjuk tehát azt is, hogy nem pusztán a szorosán vett, testem által formálódó “elérhetőség” konstituálja vagy teszi lényegessé ezt a világréteget, hanem a testi fungálás által fellépő optimalitás adódásmód lehetősége is. Testem és érzékeim működése által változó minőségben adódhatnak számomra a tárgyak – például reggel, ébredés után, főleg szemüvegem nélkül nem látom élesen a szobámban lévő tárgyakat, vagy hirtelen nem tudom eldönteni, mit is hallok az utca felől, ki kell hajolnom az ablakon, hogy jobban halljam a zavaró hangot és esetleg lássam is a hang forrását. Ezek az esetek, tehát hogy „jobban-rosszabbul” látunk vagy hallunk valamit, az észlelhetőség vagy észlelési lehetőségek fokozatait tárja elénk.⁸⁰ Tudati életünkre jellemző törekvés, hogy a megfelelőbb, azaz optimálisabb módon akarjuk látni, hallani, ellenőrizni észlelésünk tárgyait. Ugyanakkor ez egy végtelen törekvést is elénk tárhat: mindig éppen relatív módon megfelelő fokát érzük el az elérhetőségnek, amely további, még teljesebb és részletesebb észlelési lehetőségekre utal.⁸¹

⁷⁶ Uo.

⁷⁷ Hua XXXIX. 399.o.

⁷⁸ Hua XV. 262. o. Magvilág, közeli világ, kinesztetikus aktivitás, affektivitás összefüggésének elemzéséhez ld. Lotz 2007, 43.o. sk.

⁷⁹ Hua Mat. VIII. 183.o.

⁸⁰ Vö. Hua XIV. 121. o.

⁸¹ Hua XXXIX. 706.o. Felmerül az a kérdés, hogy az optimalitás problémája miként függ össze a világtudatra jellemző egyöntetűséggel. Továbbá miként gondolhatjuk végig az interszubsztitívitás problémájának

Az optimum vagy optimális ekkor egyféle határ-eszmét fejezhet ki. Ugyanakkor a mindennapi életvilág keretein belül praktikus életünk faktumai jelölik ki az optimalitás fokát, továbbá a mindennapi észlelési világ vagy környező világ síkján az a törekvés, amely az optimum elérésére irányul, testi viselkedésem által valósítható meg.⁸²

Úgy tűnik, hogy Husserl az egyöntetűségben konstituálódó életvilág testi aspektusait tárja fel a magvilág, a testileg elérhető és optimálisan észlelhető közeli világ fogalma által. Így juthatunk vissza a világtapasztalat fentebb vázolt aspektusaihoz: az egyöntetűség, kontextualitás, koherencia alapvető rétege a testi működésben fedezhető fel.⁸³

Összefoglalás és kitekintés további problémákra

A testi fungálás tehát a környező-közeli világ konstitúcióját alapozza meg. A mozgás és érzés nem csak a test öntapasztalatát közvetíti, hanem az észlelhető világ feltárulása is testi élményekben megy végbe. Nem világos, hogy mit jelent a test saját-test jellege. Mint láttuk Husserl elemzéseiben a szomatológiai tapasztalat több rétege szerepel, és a kinesztézis valamint a tapintás szerepét emeltük ki a saját test konstitúciójának menetében. Ám kérdés, hogy Husserlnél is fellelhetünk-e olyan pre-predikatív test tudatot és átfogó test-tapasztalatot, ami egyértelműen a saját-test saját, közvetlen mivoltát tárja elénk. Láttuk, hogy a más emberek testének szemlélése és saját testünk tapasztalata közt lényeges különbség, hogy saját tagjaimat átérzem, míg a másik testi kifejezését esetleg megérthetem, de nem mint közvetlen, saját testi működésemet. Ám úgy tűnik, hogy Husserlnél hiányzik egy egységes saját-test érzés koncepciója – a saját-test tapasztalata szintetikusán épül fel az érzetmezők és a kinesztetikus rendszerek működése révén. Az egység az aktivitás során, a “mozgok”, “emelek” stb. tudata révén fogható fel. Úgy tűnik, Husserlnél a test fenomenológiai

kontextusában a testi fungálás, magvilág, optimalitás fogalmait. Optimalitás és normalitás összefüggéséhez ld. Steinbock 1995, 138.o.sk.

⁸² Az optimalitás e modelljéhez ld: Hua XXXIX. Nr 62.

⁸³ Belussi munkáját felidézve, mely a modális modifikációk és világhit fogalmai által rekonstruálja a világtudatot, említettük, hogy a modifikációk az egyöntetűség szakadásait jelzik a tapasztaló élet menetén belül. Anthony Steinbock részletesen elemzi az egyöntetű testi tapasztalat menetében bekövetkező töréseket és abnormális-diszharmonikus törésvonalakat. (Steinbock 1995, 132. o. sk.) Mint a befejező részben utalunk rá, a testi normalitás problémája tovább vezet a testprobléma és interszubjektív világkonstitúció irányába is, de ez a kérdéskör túllépi jelen értekezés kereteit, ahol a világprobléma és testprobléma legfőbb érintkezési pontjait vázoljuk, alapvetően a primordiális tapasztalat területén belül.

elemzésének azon kontextusa, ahol a test működése legteljesebben tárul elénk, a praktikus élet elemzése.

Végül a legátfogóbb feladatot azon a ponton fedezhetjük fel, ahol a világtapasztalatra jellemző egyöntetűség és testi fungálás érintkezését említettük. Ez a problémakör tovább vezet a testi normalitás fogalmához. Ugyanakkor itt nem csak a primordiális tapasztalat testi rétege válik láthatóvá, hanem a normális testi működés és interszubjektív konstitúció kapcsolata is. Husserl vizsgálódásainak vezérfonalán abból a tényből indulhatunk ki, hogy testi aktivitásom bárki számára tapasztalható és érthető.⁸⁴ Kérdés, hol kezdődik ez a kölcsönös érthetőség. Továbbá tisztázásra vár, hogy a jelen értekezésben vázolt testtapasztalat és testi fungálás miként játszik szerepet a közös környező világ, a „mi világunk” tudatának lehetőségében. Az egyöntetűség végső soron az interszubjektív tapasztalat egységéhez vezet.⁸⁵

⁸⁴ Hua XXXIX. 629.

⁸⁵ Hua XXXIX. 678 .o.

Edmund Husserl művei

- Hua III.: *Ideen zu einer reinen Phänomenologie und phänomenologischen Philosophie. Erstes Buch: Allgemeine Einführung in die reine Phänomenologie.* Netherlands: Martinus Nijhoff, 1950
- Hua V.: *Ideen zu einer reinen Phänomenologie und phänomenologischen Philosophie. Drittes Buch: Die Phänomenologie und die Fundamente der Wissenschaften.* Martinus Nijhoff, 1971.
- Hua IX.: *Phänomenologische Psychologie. Vorlesungen Sommersemester 1925.* Netherlands: Martinus Nijhoff Den Haag, 1962
- Hua XIII.: *Zur Phänomenologie der Intersubjektivität. Texte aus dem Nachlass. Erster Teil. 1905-1920.* Martinus Nijhoff Den Haag, 1973.
- Hua XIV.: *Zur Phänomenologie der Intersubjektivität. Texte aus dem Nachlass. Zweiter Teil. 1921-1928.* Martinus Nijhoff Den Haag, 1973.
- Hua XV.: *Zur Phänomenologie der Intersubjektivität. Texte aus dem Nachlass. Dritter Teil. 1929-1935.* Netherlands: Martinus Nijhoff, 1973.
- Hua. XXXIX.: *Die Lebenswelt: Auslegungen der Vorgegebenen Welt und ihrer Konstitution.* Springer, 2008.
- Hua Mat. VIII.: *Späte Texte über Zeitkonstitution. 1929-1934. Die C-Manuskripte.* Springer, 2006

Másodlagos irodalom

- Belussi, Felix (1990) *Die modaltheoretischen Grundlagen der Husserlschen Phänomenologie.* Alber, Freiburg/München
- Bermes, Christian (2004) *Welt als Thema der Philosophie: vom metaphysischen zum natürlichen Weltbegriff.* Felix Meiner Verlag, Hamburg
- Fuchs, Thomas (2000) *Leib, Raum, Person. Entwurf einer phänomenologischen Anthropologie.* Klett-Cotta Verlag, Stuttgart
- Hamilton, Andy (2005) *Proprioception as Basic Knowledge of the Body.* http://www.andyhamilton.org.uk/andy_pdfs/Proprioception_as_Basic_Knowledge_of_the_Body.pdf
- Kern, Iso (1964) *Husserl und Kant. Eine Untersuchung über Husserls Verhältnis zu Kant und zum Neukantianismus.* Martinus Nijhoff Den Haag (Phänomenologica 16)
- Lee, Nam-In (1993) *Edmund Husserls Phänomenologie der Instinkte.* Dordrecht, (Phänomenologica 128)
- Lotz, Christian (2002) *Husserls Genuss. Über den Zusammenhang von Leib, Affektion, Fühlen und Werthaftigkeit.* in: Husserl Studies 18: 19–39.
- , uő. (2007) *From Affectivity to Subjectivity. Husserl's Phenomenology Revisited.* PALGRAVE MACMILLAN, New York

- Luft, Sebastian (2005) *Faktizität und Geschichtlichkeit als Konstituentien der Lebenswelt in Husserls Spätphilosophie*. Phänomenologische Forschungen, Felix Meiner Verlag 13-40.
- Mattens, Filip (2009) *Perception, Body, and the Sense of Touch: Phenomenology and Philosophy of Mind*. in: Husserl Studies 25:97–120.
- Phenomenology and Philosophy of Mind
- Mensch, James (1998) *Instincts – A Husserlian Account*. in: Husserl Studies 14: 219–237.
- Pugliese, Alice (2009) *Triebssphäre und Urkindheit des Ich*. in: Husserl Studies, 25:141–157.
- Rinofner-Kreidl (2000) *Edmund Husserl. Zeitlichkeit und Intentionalität*. Verlag Karl Alber, Freiburg/München
- Sowa, Rochus (2008) *Einleitung des Herausgebers*. in: Hua XXXIX.
- , uő (2010) *Husserls Idee einer nicht-empirischen Wissenschaft von der Lebenswelt*. in: Husserl Studies 26: 49-66.
- Steinbock, Anthony J. (1995) *Home and Beyond: Generative Phenomenology after Husserl*. Evanston, IL: Northwestern University Press
- Waldenfels, Bernhard (2000) *Das leibliche Selbst*. Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main
- Wang, Shin-Yun (2004) *Die Methode der Epoché in der Phänomenologie Husserls*. <http://www.freidok.uni-freiburg.de/volltexte/1688/pdf/Wangshinyun.pdf>
- Welton, Donn (2003) *The Systematicity of Husserl's Transcendental Philosophy: From Static to Genetic Method* in: *The new Husserl. A critical reader*. Edited by Donn Welton. Indiana University Press (255-288.)